

KÖRMENDI TAMÁS
Alíz hercegnő és Imre király
Megjegyzések a Kölni Királykrónika 1199-i tudósítása kapcsán

Princess Alice and King Emeric. Some Remarks on the Kölner Königschronik's Account of 1109

The paper is in the first place an attempt to discuss or re-discuss some aspects of the Kölner Königschronik's account on a mysterious princess, the „daughter of the prince of Antioch”, whom king Béla III of Hungary would have wished to marry to his son Emeric — and in the second place, to react on Tamás Kádár's theory about the possible marriage between this princess and a Hungarian nobleman, Dominic of the Miskolc *genus*. The princess in the Königschronik could be most probably identified with princess Alice, the daughter of Raymond Châtillon; or with queen Constance, the actual consort of Emeric — in the latter case, of course, the Königschronik's account should be regarded as erroneous. After a critical analysis of the Königschronik's each and every account on Hungarian history between 1145 and 1199 (that is to say, from the period, the events of which are represented in a seemingly independent narrative in the German chronicle), and after considering the exact meaning of the expression *princeps* and the correct interpretation of the verb *dare* in the text, we try to draw a conclusion and to give a more credible interpretation of this short but very problematic passage in the Königschronik.

Nagy érdeklődéssel vettem kézbe Kádár Tamás legújabb tanulmányát,¹ amely részint korábbi véleményem újragondolására, részint vitára indított a Kölni Királykrónika egyébként is értelmezési nehézségekkel terhelt magyar vonatkozású híradásával kapcsolatban Imre király és András herceg trónviszályáról. Mivel dolgozatában Kádár többek között az én közelmúltbéli megállapításaimat is vitatja, arról természetesen szó sem lehetett, hogy a Turul részéről szerkesztőként én gondoljak a közleményt: az látszott a leginkább célravezető megoldásnak, ha ezt a munkát Rác György főszerkesztőnk vállalja magára, én pedig önálló írásban reagálok a Kádár tanulmányában foglaltakra. Azt pedig bízunk az olvasóra, hogy melyikünk álláspontját ítéli meggyőzőbbnek.

Vitapartnerem szerint Miskolc nembéli Domonkos királyi udvarbíró (1188–1193), bodrogi ispán (1192–1193), majd szlavóniai bán (1195 k.)² felesége Châtillon Rajnald antiochiai fejedelem Magyarországon élő leánya, Alíz hercegnő lehetett, akinek vázlatos életrajzát is megkísérli felrajzolni.³ Álláspontját összesen hat forrásszöveg tanúságtételére alapozza:

- 1) a Kölni Királykrónika azon 1199-hez tett bejegyzésére, amely szerint III. Béla király nemcsak az országát hagyta örökül az idősebb fiára, Imrére, hanem állítólag az antiochiai fejedelem leányáról való gondoskodás terhét is (a problémás forrásrészlet értelmezésére alább terjedelmesebben is kitérek);⁴
- 2) III. Ince pápa 1198. június 16-án kelt brévéjére, amely szerint Imre király valamikor ezt megelőzően öt falut (köztük a szentszéki iratban Tornai-nak nevezett helyet), száz háznép szolgát adományozott Alíz hercegnőnek, továbbá évi 400 márka ezüstöt, rangjához illő ruházatot és az oklevélben nem részletezett, egyéb szükséges holmikat;⁵
- 3) egy gyanús hitelű oklevélre, amelyet mindenesetre III. Béla nevében állítottak ki 1194-i évszám alatt, és amely kétszer is az uralkodó rokonaként (*nostro dilecto cognato*) említi Domonkos bánt;⁶

¹ Kádár Tamás: Egy régi keletű genealógiai talány a 12. század végéről: Miskolc nembéli Domonkos bán rokonsága a magyar királyi családdal. *Turul*, 92 (2019) 49–58.

² Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Bp., 2011. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) 27., 42.

³ Vö. Kádár Tamás: A külföldi uralkodóházak tagjai, a külhoni hűbéres fejedelmek, valamint egyházi főméltóságok és a pápai legátusok tartózkodásai Magyarországon 1000–1205 között. *Történeti Tanulmányok*, 26 (2018) 73–74.

⁴ Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. I–LXXVIII. Hanoverae–Lipsiae, 1871–2007. (A továbbiakban: MGH SS rer. Germ.) XVIII. 168. (Ed. Georg Waitz)

⁵ Ludovico Antonio Muratori: Antichità Estensi. I–II. Modena 1717–1740. I. 379.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (A továbbiakban: DL.) 33.; Árpád-kori új okmánytár. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest–Bp., 1860–1874. XI. 56–57.; Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. (Szerk. Szentpétery Imre – Borsa Iván.) I–II. Bp., 1923–1987. (A továbbiakban: RA.) 157. sz. – Kritikájára l. még Szentpétery Imre: A borsmonostori apátság Árpád-kori oklevelei. Bp., 1916. 14–15. Kádár az oklevéllel kapcsolatban szokatlanul mondja, hogy a méltóságosban

- 4) II. András király 1225-i oklevelére, amely ugyancsak az uralkodó rokonának (*noster cognatus*) mondja Domonkos bán fiát: Bors ispánt;⁷
- 5) egy II. András király nevében, évszám nélkül, valószínűleg 1230 táján koholt hamisítványra, amelyben az előbb említett Bors ispán megint mint az uralkodó rokona (*noster cognatus*) szerepel;⁸
- 6) egy Béla ifjabb király nevében, szintén évszám nélkül összerótt, valószínűleg megint csak 1230 körül összeállított hamis oklevélre, amelyben Bors ismét az uralkodó rokonaként (*noster cognatus*) bukkan fel.⁹

Mivel a hamisító aligha kockáztatta volna a biztos lelepleződést azzal, hogy az általa koholt oklevélben teljesen feleslegesen a királyi család atyafiságához tartozónak hazudja akár Domonkos bán, akár Bors ispánt, a fenti dokumentumok témánkhoz vonható adatait Kádár hitelesnek fogadja el.¹⁰ A felsorolt kútfők anyagából kiindulva, merész ívű következ-

a bán neve megelőzi az udvarbíróét (helyesebben a királyi udvarispánét). III. Béla kancelláriájának ezzel szemben mindössze kettő olyan hiteles kiadványát ismerjük, amelynek méltóságsorában az udvarispánt és a bán is megemlítik: ezek egyikében az előbbi (RA 131. sz.), másikukban az utóbbi (RA 138. sz.) méltóság betöltőjének neve szerepel előbb (III. Béla oklevelének jegyzékét l. *Veres Kristóf György*: A magyar királyi kancellária oklevelés gyakorlata 1172 és 1235 között. *Turul*, 92 [2019] 23. Mivel maradéktalanul egyetérthetünk Kádárral abban, hogy a Domonkos bán részére szóló, 1195-i dátum alatt koholt falsumot minden bizonnyal szintén hiteles minta alapján szerkesztették, amelynek méltóságsorában ezek szerint megint csak az udvarispán neve került hátrébb, a szokatlannak mondott megoldásra valójában több példa akad III. Béla korából, mint az ellenkezőjére – már ha összesen három oklevél tanúságát bármilyen szempontból reprezentatív mintának tekinthetjük. Megjegyzendő: a heiligenkreuzi apátság szintén III. Béla nevére 1195-i évszám alatt hamisított irat szintén előbb hozza méltóságsorában a bán nevét, mint az udvarispánét (DL 36.; *Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg*. (Bearb. Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza – Erich Reiter – Leonhard Prickler.) I–V. Graz–Köln–Wien, 1955–1999. [A továbbiakban: UBB.] I. 28–29.), csakhogy ezt az oklevelet minden bizonnyal ugyanazon hiteles eredeti alapján rótták össze, mint a Domonkos részére szóló falsumot (RA 159. sz.; *Szentpétery I.*: A borsmonostori apátság i. m. 10–15.).

⁷ DL 86815.; UBB I. 102–109.; RA 420. sz. – Hitelességére l. *Szentpétery I.*: A borsmonostori apátság i. m. 67–82.; vö. *Hans Wagner*: *Urkundenfälschungen im Burgenland und der angrenzenden Gebieten Westungarns bis zum Ende der Regierungszeit König Bélas IV. Burgenländische Forschungen*, 23 (1953) 39–41.

⁸ DL 124.; UBB I. 125–127.; RA 469. sz. – Kritikájára ld. *Szentpétery I.*: A borsmonostori apátság i. m. 84–95.; *H. Wagner*: *Urkundenfälschungen* i. m. 40–41.

⁹ DL 779.; UBB I. 131–132.; RA 607. sz. – Kritikájára ld. *Szentpétery I.*: A borsmonostori apátság i. m. 85–87., 90–95.; *H. Wagner*: *Urkundenfälschungen* i. m. 54.

¹⁰ *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 50. – Más kérdés, hogy a két keltezett oklevél tanúsága esetünkben sajnos a fentiek ellenére is értékelen. *Szentpétery Imre* ugyanis már régen bebizonyította, hogy a fentebb 6. pontban említett, Béla ifjabb király nevében szóló falsumot éppen az 5. pontban szereplő, II. András nevére koholt hamisítvány alapján készítették, míg ez utóbbi mintája II. Andrásnak az a hiteles oklevele volt, amelyet a 4. pontban lajstromoztam (*Szentpétery I.*: A borsmonostori apátság i. m. 84–95.): a fenti listán 4–6. sorszámokkal jelzett dokumentumok tehát egymás felhasználásával keletkeztek, és a keltezettlen hamisítványok csupán azt az adatot visszhangozzák Bors ispán és az Árpádok rokonságáról, amely 1225-i hiteles ősforrásában is ránk maradt.

tetésekre építve rekonstruálja Alíz hercegnő életpályáját.¹¹ Az antiochiai fejedelem leánya 1156–1160 körül született,¹² és talán már 1172-ben vagy 1182 közepén, de valószínűleg még nővére, Anna magyar királyné 1184-i halála előtt, vagy legkésőbb 1194/1195 táján Magyarországra települhetett. Sorsa az 1190-es évek közepén alighanem erősen foglalkoztathatta III. Béla királyt, mert a Kölni Királykrónika tudósítása szerint — legalábbis Kádár értelmezésében — halála esetére idősebb fiára és örökösére, Imrere hagyta az ekkorra már ifjúkora delélőjén határozottan túljutó hercegnő feletti gondoskodás kötelezettségét,¹³ sőt az új uralkodó talán a III. Ince pápa 1198-i brévéjében említett adományt is azért tette nagynénje javára, mert elhunyt atyja ezt feladatul róttá rá. A szentszéki irat az Alíznek juttatott javakkal kapcsolatban egyetlen településnevet említ: bizonyos Tornai nevezetű helységet, amelyet leginkább a Bódva melletti Tornával azonosíthatunk.¹⁴ Mivel pedig a Miskolc nemzetség szintén ebben az országrészben rendelkezett kiterjedt földekkel (sőt maga Bors ispán egy 1243-i oklevél tanúsága szerint a közelben fekvő Pelsőc és Csetnek vidékén birtokolt),¹⁵ az adomány lehetséges magyarázataként Kádár felveti, hogy Alíz asszony esetleg a férje vagysiszintén III. Ince pápa brévéje halvány alapot nyújtaná ahhoz a feltételezéshez, hogy az antiochiai fejedelem leánya valóban Miskolc nembeli Domonkos ispán hitvese lett volna. Ha azonban Alíz az egyik legvagyonosabb magyarországi nemzetség tekintélyes tagjához ment férjhez, mi szükség volt arra, hogy a király gondoskodjék számára ruháról és egyebekről, miképpen azt a pápai oklevél állítja? Kádár szerint mindennek az lehet a magyarázata, hogy a forrásainkból az 1190-es évek közepén eltűnő Domonkos bán 1195-ben meghalhatott,¹⁷ özvegye és az örökösök között pedig talán per

¹¹ *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 55–58.; vö. *Wertner Mór*: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek 1892. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár 51.) 368–370.

¹² Troisfontaines-i Alberik és Bernardus Thesaurarius műveinek tanúbizonysága alapján: *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 56.; vö. *Uő*: A külföldi uralkodóházak i. m. 73: 182. jz.

¹³ *Dénes György*: III. Béla király végrendelete. Alíz antiochiai hercegnő Torna birtokosa. In: *Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére.* (Szerk. Gyulai Éva-Viga Gyula.) Miskolc, 2010. 340. – Dénes és Kádár egyaránt elveti azt a lehetőséget, hogy a Kölni Királykrónika szóban forgó mondatának vezérigéje (*dedit*) '[férjhez] ad' értelemben szerepelne a forrás szövegében. Kádár ezt egyebek mellett azért is zárja ki, mert Anderle Ádám, Szabados György és a saját munkáira hivatkozva azt állítja, hogy Imre és Konstancia aragóniai királyleány házasságkötésére mindenképpen 1196 októberénél korábban, sőt talán már III. Béla életében sor került. A jelzett helyeken azonban minden szerző – ideértve Kádárt magát is – egyértelműen az idős magyar király 1196 áprilisában bekövetkezett halálánál későbbre teszi a menyegző időpontját (*Anderle Ádám*: Aragóniai Konstancia a spanyol történetírásban. *Világtörténet*, 16 [1994: tavasz-nyár] 33.; *Szabados György*: Imre király házassága, aranybullája. *Századok*, 136 [2002] 341–344.; *Kádár T.*: A külföldi uralkodóházak i. m. 79.).

¹⁴ *Nyáry Albert*: A modenai kir. levéltár magyar történelmi szempontból. *Századok*, 2 (1868) 245.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 213.

¹⁵ DL 260.; RA 774. sz.

¹⁶ *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 57–58.

¹⁷ Kádár gondolatmenete szerint mindezer abból következtethetnénk, hogy Domonkos bánnak a heiligenkreuzi ciszterciak javára a király előtt tett

támadt volna:¹⁸ amikor tehát Imre király adományt tett nagy-nénje javára, azzal segített rokonának fenntartania fejedelmi származásához és uralkodói rokonságához méltó életszínvonalát.¹⁹ Ennek a bátran megrajzolt, első ránézésre imponálóan részletes koncepciónak azonban sajnos komoly fogyatékos-sága, hogy mindössze két konkrét forrásadaton nyugszik: az 1198-i pápai oklevél azon nem túlságosan informatív részle-tén, hogy Imre király egybek mellett Tornai (vagy Torna) fa-luban is birtokadományt juttatott Alíz hercegnőnek, illetve a Kölni Királykrónika bizonytalan értelmezésű megjegyzésén, amely szerint III. Béla az országa mellett az antiochiai fejedelemlányát is az idősebb fiának „adta” (*dedit*).

Kádár Tamás fentebb ismertett álláspontjának argu-mentációjában különleges szerep jut a Kölni Királykrónika (*Chronica regia Coloniensis, Annales Colonienses maximi*) egyik 1199-hez tett híradásának, amely valójában a III. Béla két fia: Imre király és András herceg között 1197–1203 között háromszor is kiújuló belviszály²⁰ 1200-ig tartó szakaszának történetét foglalja össze. Kútfőnk témánkhoz vonható monda-ta magyar fordításban ekképpen hangzik: „Béla, Magyar-ország királya életét letéve két fiat hagyott hátra, Imrét és Andrást: közülük az előbbinek a királyságát adta és Antiochia fejedelmének leányát, a másiknak némely erősségeket és nagy birtokokat, főképpen pedig végtelen sok pénzt egy jeruzsálemi zarándoklatra, amelyre még maga tett fogadalmat.”²¹

A kútfőt magát Kádár a magyar eseményekről többnyire jól értesült forrásnak tekinti. Az antiochiai fejedelem leányát említő szöveghellyel kapcsolatban elveti azt a részint

adományát csak „jóval később, 1195-ben” rögzítették oklevélben, ami arra utalna, hogy a bán ekkortájt halálos betegségbe eshetett, és szükségesnek látta az írás tanúbizonyságával megerősíteni korábbi intézkedését. Az iratban viszont egyetlen szó sem esik arról, hogy Domonkos bán valóban jóval korábban tett volna adományt a heiligenkreuzi ciszterciek javára (DL 36.; UBB I. 28–29.; RA 159. sz.), ráadásul a szóban forgó oklevél hamis, ami mind a pontos keltezésével, mind pedig a rendelkezéseivel kapcsolatban komoly kételyeket ébreszt (*Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései IV. Történelmi Szemle, 4 [1915] 338.; Szentpétery I.: A borsmonostori apátság i. m. 10–15.; H. Wagner: Urkundenfälschungen i. m. 36–37., 56.*)

¹⁸ Kádár T.: Egy régi keletű i. m. 58.

¹⁹ Nem világos azonban: ha Domonkos bán már 1195-ben meghalt, özvegye pedig állítólag jogvitába keveredett a Miskolc nemzetség tagjaival (amire egyébként semmiféle forrásunk nincsen), akkor ugyanezen özvegy miatt éppen a vele perben és haragban álló Miskolcok birtokainak tőzomszédságában kért volna magának ingatlanokat az 1196 tavaszán trónra lépő Imre királytól. Hasonlóképpen további magyarázatra szorulna, hogy ilyen körülmények között miért azonosíthatnánk Torna lokalizációja alapján Alíz férjét a Miskolc nemzetség tagjaként: ha ugyanis Imre birtokadományának időpontjában a Torna környékén is birtokló Domonkos bán már nem élt, akkor az egyetlen olyan szál is megszakad, amellyel Kádár megpróbálta összekötni Alíz hercegnő és a Miskolc nembeli előkelő személyét.

²⁰ Pauler Gy.: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I–II. Bp., 1899. II. 13–33.; Szabados György: Imre és András. *Századok*, 133. (1999) 85–111.

²¹ *Bela rex Ungarie vita decedens duos reliquit filios: quorum priori regnum dedit et filiam principis Antiochie, alteri quedam castella et predia magna atque ad peregrinationem Iherosolitanam, quam ipse voverat, peragendam infinitam pecuniam* – MGH SS rer. Germ. XVIII. 168.; Kölni Királykrónika. In: Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről. (Szerk. Thoroczkay Gábor.) Szeged, 2018. (Szegei középkortörténeti könyvtár 28.) (A továbbiakban: ÍF 1116–1205.) 489. (Ford., bev., jegyz. Körmendi Tamás).

Kristó Gyula és Makk Ferenc által,²² részint újabban általam is osztott vélekedést,²³ amely szerint ezen a helyen az Imre király házastársaként ténylegesen azonosítható Konstancia aragóniai királyleányra vonatkozó adat torzult volna paeográfiai tévesztés vagy egyéb szövegromlás folytán jóváthetetlen mértékben. Perdöntő érvként veszi figyelembe ebben a tekintetben, hogy a forrás a hercegnő apjának uralkodói címét a ’fejedelem’ (*principis*) szóval adja vissza — mivel argumentációja szerint ez csakis az antiochiai állapotoknak felel meg, míg az aragóniai uralkodók a ’király’ (*rex*) titulust használták korszakunkban: ez az észrevétele saját magabiztos értékelése szerint, „nem túlzás: romba dönti” mindazokat a feltételezéseket, amelyeket Kristó Gyula, Makk Ferenc és nyomukban jómagam fogalmaztunk meg.²⁴ Kádár problémásnak látja ugyanakkor kútfőnk azon szófordulatát, amely szerint Béla a hercegnőt az idősebbik fiának „adta” (*dedit*). Álláspontja szerint házasságról vagy akár házassági tervekről ezen a helyen szó történeti okokból sem lehet, hiszen Imre legkésőbb 1196 októberében feleségül vette a már említett Konstanciát,²⁵ ami arra utal, hogy az aragóniai királyleánnyal kötött frigy diplomáciai előkészületeinek valószínűleg még III. Béla király 1196 áprilisának végén bekövetkezett halála előtt meg kellett kezdődniük. Ilyen körülmények között pedig az idős magyar uralkodó aligha kívánhatta a végakaratóban Imre és a nála amúgy Kádár számításai szerint legalább tizenkét esztendővel idősebb Alíz hercegnő nászát.²⁶ Arról nem is beszélve, hogy Imre és Alíz elsőfokú unokatestvérek lévén, az egyház jóváhagyását sem lett volna könnyű megszerezni.²⁷ Kádár tehát Dénes Györggyel egyetértve a problémás *dedit* igét akképpen értelmezi, hogy III. Béla csupán az Alízról való gondoskodás feladatát hagyta örökösére.²⁸

Dolgozatomban előbb a Kölni Királykrónika magyar vonatkozású passzusainak forrásértékét igyekszem mérleg-re tenni, hogy megítélhessük: valóban jól értesült és hiteles forrással van-e dolgunk, amelyre érdemes építenünk például Alíz hercegnő életpályájának rekonstrukciójában is? Ezt követően a *princeps* szó tágabb értelemben vett jelentését vizsgálom, és arra a kérdésre keresem a választ: az antiochiai fejedelmet említő szófordulat vajon csakugyan kizár-e minden más értelmezést? Majd a vitatott forrásrészlet állítmányát vonom górcső alá: tényleg elképzelhető a *dedit* igének a Dénes György és Kádár Tamás által javasolt fordítása? Végül a konklúzióban arról szólok majd, hogy mindezen vizsgálódások után kútfőnk témánkba vágó híradásának milyen interpretációt látom lehetségesnek, és ezek közül melyiket gondolom a legvalószínűbbnek.

²² III. Béla emlékezete. Vál., ford., bev., jegyz.: Kristó Gyula–Makk Ferenc. H. n. [Bp.] 1981. (Bibliotheca Historica) 195.: 496. jegyz.

²³ ÍF 1116–1205. 489.

²⁴ Kádár T.: Egy régi keletű i. m. 55.

²⁵ Szabados Gy.: Imre király házassága i. m. 341–344. – vö. 12. jegyz.

²⁶ Hozzátehetjük: a trónörökösöt egy nincstelen és hazájából elűdőzött fejedelemleányhoz kényszeríteni politikai szempontból sem lett volna motívált döntés.

²⁷ Vö. Thoroczkay Gábor: Barabás Gábor, A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. [Könyvismertetés.] *Századok*, 150 (2016) 507.

²⁸ Kádár T.: Egy régi keletű i. m. 58.

I. A Kölni Királykrónika magyar adatainak forrásértéke

Kútfönket bizvást nevezhetjük a középkori kölni történetírás egyik legjelentősebb emlékének: nemcsak a 12. század második felének német históriájára vonatkozó adatainak bősége miatt, de tudatos szerkesztése és választékos stílusa révén is megkülönböztetett hely illeti meg az érseki városban keletkezett források között. 1106-ig főképpen Michelsbergi Frutolf és Aurai Ekkehard krónikáinak²⁹ híradásait veszi át (még hozzá az Ekkehard nevéhez között ún. II. redakcióból), majd 1144-ig minden jel szerint az elveszett Paderborni Évkönyv³⁰ anyagát másolja, 1145-től azonban saját fogalmazatúnak tűnő passzusokat hoz.³¹ Az alapszöveg a jelenlegi ismereteink szerint 1197 körül készülhetett el, ám ennek szerzője utóbb 1202 környékén az 1198-i és 1199-i eseményekről szóló tudósításokkal is kiegészítette munkáját.³² Egyetlen folytatása az 1202–1220

²⁹ A két kútfő valójában egy: az 1103-ban elhunyt Frutolf michelsbergi bencés által összeállított, a teremtéstől eredetileg 1099-ig ívelő világhronikát – amely önálló fogalmazatú részeket csak nagyjából 1070-től tartalmaz – ugyanis az 1125-ben még élőként említett Ekkehard aurai apát (korábban maga is a michelsbergi monostor szerzetese) folytatta először 1106-ig. Az újabb kutatások szerint valószínűleg ugyanó lehetett, aki egy következő redakciós fázisban egyfelől ezt a munkát Nagy Károly korától kiegészítette Gembloux-i Sigebert krónikájának adataival, másfelől továbbírta 1113-ig (*Hartmut Hoffmann*: Bamberger Handschriften des 10. und des 11. Jahrhunderts. Hannover, 1995. [Schriften der Monumenta Germaniae Historica 39.] 55–62.; vö. *Irene Schmale-Ott*: Die Rezension C der Weltchronik Ekkehards. *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 12 [1956] 363–387.): az így keletkezett művet korábban egy ideig mint a Névtelen Császárkrónikáját (Anonymi chronicon imperatorum) tartotta számon a kutatás. Ekkehard ezt követően még kétszer bővítette művét: előbb 1116/1117 fordulójáig, majd 1125-ig. L. *Wilhelm Wattenbach* – *Robert Holtzmann* – *Franz-Josef Schmale*: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Der Zeit der Sachsen und Salier. I–III. Köln–Wien, 1967–1971. III. 149–155.; *Thoroczkay Gábor*. In: Írott források az 1050–1116 között magyar történelemről. (Szerk. Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor.) Szeged, 2006. (Szegei középkortörténeti könyvtár 22.) 268–269.; *Kirstin Pfeiffer*: Ekkehard of Aura. In: *Encyclopedia of the Medieval Chronicle*. (Ed. Graeme Dunphy.) I–II. Leiden 2010. (A továbbiakban: ECM.) I. 568–569.; *Uő.*: Frutolf of Michelsberg. In: ECM I. 651.; Ekkehardus Uraugiensis. In: *Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters* (a továbbiakban: GDM) (www.geschichtsquellen.de/repPers_118688529.html – hozzáférés: 2019. nov. 18.); Frutolfus. In: GDM (www.geschichtsquellen.de/repPers_118693905.html – hozzáférés: 2019. nov. 18.).

³⁰ A vitatott genezisű munka feltételezhetően 744-től 1144-ig ívelő alapszövegének rekonstrukciójára a folytatások elemzése nyomán nyílt leheletőség. Keletkezési helyeként a Paderborntól nem messze fekvő Corvey-i bencés apátság is felmerült. L. *Franz-Josef Schmale*: „Paderborner” oder „Corveyer” Annalen? *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 30 (1974) 505–526.; *Klaus Nass*: Die Reichschronik des Annalista Saxo und die sächsische Geschichtsschreibung im 12. Jahrhundert. Hannover, 1996. (Schriften der Monumenta Germaniae Historica 41.) 209–226.; *Annales Patherbrunnenses*. In: GDM (www.geschichtsquellen.de/repOpus_00351.html – hozzáférés: 2019. nov. 18.).

³¹ *Wilhelm Wattenbach* – *Franz-Josef Schmale*: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vom Tode Kaiser Heinrichs V. bis zum Ende des Interregnum. I. Darmstadt, 1976. 107.

³² Kútfőnk önálló szövegállományát korábban két különálló redakciós fázisra bontották: az elsőbe az 1145–1175 közötti évek anyagát sorolták, míg a másodikba az 1175–1199 közötti éveket – mégpedig annak alapján, hogy a legkorábbi fennmaradt kézirat 1175-nél megszakad (*Georg Waitz*: In: MGH SS rer. Germ. XVIII. x.). Ma már azonban egyfelől valószínűbbnek látszik, hogy ez a manuscriptum utólag csonkult meg, másfelől a filológiai kutatás

közötti évek anyagát tartalmazza, az eredeti munka határozottan császárpárti nézőpontjához képest igencsak eltérő, erősen kritikus szemlélettel ábrázolva az eseményeket.³³ Kilenc fennmaradt kéziratát két recenzióba és összesen négy kézirati családba szokás sorolni: az I. recenzióhoz csupán az A jelű család három kódexe tartozik, míg a II. recenzióhoz a B, C és D jelű családok egyaránt két-két *manuscriptuma*.³⁴

Az antiochiai fejedelem leányát említő forráshely szűkebb szövegkörnyezete, vagyis a Kölni Királykrónika anyagában 1199-nél szereplő magyar vonatkozású részlet egyébként is furcsa és egyenetlen tartamú feljegyzés. Az Imre király és András herceg testvérháborújáról szóló, részben irodalmi közhelyekből építkező tudósítás viszonylag bőséges (ám helyenként pontatlan) adatokat tartalmaz a testvérek konfliktusának 1196–1200 közötti eseményeiről, aprólékos és maradéktalanul hihető részleteket közöl 1200-i békekötésük tartalmáról (ugyanakkor éppen a megállapodás politikai részleteire nem tér ki), végül hallgatással mellőzi a belviszály későbbi eseményeit (így például András herceg 1203-i fogságba vetését). Véleményem szerint ezekre az aránytalanságokra talán az a feltételezés nyújthat némi magyarázatot, amely szerint a Kölni Királykrónika vonatkozó passzusának szerzőjét egy olyan egyházi személy tájékoztathatta az eseményekről, aki 1200-ban a fivérék közötti békeszerződés létrejöttén munkálkodó Konrád mainzi érsek kíséretében maga is Magyarországon járt.³⁵

Kádár Tamás megállapítása szerint a Kölni Királykrónika a magyar eseményekkel kapcsolatban többnyire jól értesült³⁶ — jómagam ezzel szemben a közelmúltban arra próbáltam felhívni a figyelmet, hogy kútfőnknek az Árpádok országáról szóló híradásai gyakran megbízhatatlanok.³⁷ Álláspontomat most azzal igyekszem alátámasztani, hogy

arra is rámutatott, hogy a szöveg legalább 1197-ig egységes szerkesztési elveket követ, ennél fogva aligha állhat eltérő időpontokban keletkezett szakaszokból (*W. Wattenbach* – *F.-J. Schmale*: Deutschlands Geschichtsquellen i. m. 107.). Legújabbban tartalmi motívumok alapján felmerült annak lehetősége is, hogy a Kölni Királykrónikát valójában nem is a Rajna-menti érseki városban, hanem a közeli Siegburg bencés apátságában állították volna össze, és hogy az eredetileg csupán 1174-ig tartó alapszöveget az első folytató 1175–1186, a második 1187–1199, a harmadik pedig 1200–1220 közötti adatokkal bővítette volna (*Manfred Grotten*: Klosterliche Geschichtsschreibung: Siegburg und die Kölner Königschronik. *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 61 [1997] 50–78.) – ez a felvetés azonban utóbb meggyőző cáfolatban részesült (*Carl August Lückert*: Chronica regia Coloniensis und Chronica Sancti Pantaleonis als Zeugnisse der mittelalterlichen Kölner Historiographie. In: Spätmittelalterliche städtische Geschichtsschreibung in Köln und im Reich. Die „Koelhoffische” Chronik und ihr historisches Umfeld. [Hrsg. Georg Mölich – Uwe Neddermeyer – Wolfgang Schmitz.] Köln, 2001. [Veröffentlichungen des Kölnischen Geschichtsvereins 43.] 57–67.)

³³ A Kölni Királykrónika keletkezésére és redakciós fázisaira a már felsoroltakon kívül L. *W. Wattenbach* – *F.-J. Schmale*: Deutschlands Geschichtsquellen i. m. 105–109.; *Jürgen Wolf*: Chronica regia Coloniensis. In: EMC. I. 404–405.; *Körmendi T.*: Az 1196–1235 közötti i. m. 115–121.; *Chronica regia Coloniensis*. In: GDM (www.geschichtsquellen.de/repOpus_01041.html – hozzáférés: 2019. nov. 18.).

³⁴ *Georg Waitz*: In: MGH SS rer. Germ. XVIII. v–ix.

³⁵ *Körmendi Tamás*: A Kölni Királykrónika Imre és András trónviszályának történetére vonatkozó passzusáról. *Kút*, 3 (2004) 13–17.; *Uő.*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája. Bp., 2019. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) 119.

³⁶ *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 55.

³⁷ ÍF 1116–1205. 484.

az alábbiakban tételesen bemutatom és kritika alá vonom mindazon magyar vonatkozású részleteket, amelyek a Kölni Királykrónika anyagának 1145–1199 közötti passzusaiban maradtak ránk — vagyis abban a szövegegységben, amelynek feljegyzései a kritikai irodalom fentebb ismertetett álláspontja szerint egyfelől jobbra az ismeretlen krónikás saját művének tekinthetők, másfelől ugyanahhoz a redakciós fázishoz tartoznak, mint az antiochiai fejedelem leányáról szóló híradás. Amennyiben ezek az 1145–1199 közötti magyar vonatkozású részletek általánosságban nem állják ki a forráskritika próbáját, úgy álláspontom szerint a velük egyazon szövegegységbe tartozó 1199-i bejegyzés hitelében is okkal kételkedhetünk.

A Kölni Királykrónika vizsgált szövegegységében összesen hat olyan tudósítás található, amely a korabeli magyar történelemre vonatkozó adatokat tartalmaz:

- 1) 1160-nál néhány szavas eltéréssel az I. recenzió anyagában, illetve a II. recenzió B és C jelű kézirati családjainak kódexeiben is arról olvashatunk, hogy István, „a magyar király fivére” (*frater regis Ungarie*) a Parma városa mellett tartott birodalmi tanács alkalmával megpróbálta rábírní I. (Barbarossa) Frigyes német-római császárt: évi adó fejében segítse őt trónra Magyarországon.³⁸ Ennek a feljegyzésnek az értelmezés több okból is nehézségekbe ütközik. Az állítólagos 1160-i parmai tanácskozásról semmilyen más forrásunk nem tudósít, arról viszont annál inkább rendelkezünk hitelt érdemlő korabeli adatokkal, hogy 1164-ben a császár valóban a mondott városban tárgyalta meg birodalmának ügyeit az előkelőkkel. Sőt azt is tudjuk, hogy II. Barisone arboreai bíró (a későbbi szardíniai király) követe — aki a Kölni Királykrónika szerint szintén az 1160-i tanácskozás alkalmával jelent meg a császár színe előtt³⁹ — valójában ugyancsak 1164-ben járt I. Frigyes udvarában.⁴⁰ Mindennek alapján Pauler Gyula és újabban Varga Gábor is arra következtetett, hogy kútfőnk híradásában a dátum hibás, és István herceg inkább 1164-ben kérhette I. Frigyes támogatását.⁴¹ Más vélemény szerint azonban a krónikaszerző tévedésből kapcsolhatta össze az 1164-i birodalmi tanácsra és a trónkövetelő felbukkanására vonatkozó, egymástól független adatokat: hiszen a szöveg Istvánt a magyar király fivérének mondja, ám őt csak az 1162-ben elhunyt II. Gézához fűzte testvéri kapcsolat, míg az 1164-ben uralkodó III. Istvánnak a nagybátyja volt.⁴² Makk Ferenc ezért inkább 1160 végére vagy 1161 elejére tette István herceg sikertelen

látogatását a császári udvarban.⁴³ A polémiait ezen a helyen eldönteni már csak azért sem lehet célunk, mert bármelyik feltételezést csakis újabb források előkerülése erősíthetné vagy cáfolhatná meg. Azt azonban érdemes leszögeznünk: a Kölni Királykrónika 1160-i magyar vonatkozású híradása mindenképpen romlott szövegű és ekképpen bizonytalan értelmezésű passzus.⁴⁴

- 2) 1161-nél az I. recenzió A jelű kézirati családjába tartozó kódexek arról tudósítanak, hogy a magyarok és a bizánciak öt esztendőre szóló békét kötöttek.⁴⁵ Ezt az értesülést a kutatás helytállóan ismeri el,⁴⁶ csak hogy kútfőnk szövegébe bizonyosan utólagos betoldásként került, amelynek forrása Kölni Burchard császári jegyző Miklós siegburgi apáthoz intézett, dátum nélkül fennmaradt, de bizonyosan 1161. december 25. után kelt levele.⁴⁷ Ez a passzus tehát részint önállótlanága miatt, részint interpoláció-jellegéből adódóan alkalmatlan arra, hogy tanúságából kiindulva az alapszöveg magyar vonatkozású híradásainak szavahihetőségére következtessünk.
- 3) 1188-nál mindkét recenzióban szerepel a néven nem nevezett mainzi érsek (valójában a Rajna-menti egyháztartomány élén 1161–1165 és 1183–1200 között szolgáló Konrád) magyarországi követjárásáról szóló, önálló fogalmazatúnak ismert tudósítás.⁴⁸ Noha ezt a értesülést más kútfő adata nem igazolja, történeti szempontból mégis tökéletesen hihető, hogy a következő évben indított keresztes hadjárat előkészületekért I. Frigyes valóban az egyik magas rangú diplomatáját küldte a haderő felvonulási útja mentén fekvő Magyarországra — miként forrásunk fogalmaz — „a Bulgáriába vezető utak miatt, és hogy élelemről gondoskodják a keresztesek seregei számára.”⁴⁹ Ezt a híradást tehát hitelesnek fogadhatjuk el.⁵⁰
- 4) Ugyancsak 1188-nál található mindkét recenzió anyagában az a passzus, amely szerint a mondott évben „Frigyes, a császár fia, Svábsország hercege Béla magyar király leányát veszi feleségül.”⁵¹ Ez a részlet a rövidsége ellenére két szempontból is szerfelett problémás.

³⁸ MGH SS rer. Germ. 104.; ÍF 1116–1205. 486.

³⁹ MGH SS rer. Germ. XVIII. 104.

⁴⁰ Maximilian Lehmann: De annalibus qui vocantur Colonienses Maximi quaestiones criticae. Berolini 1867. 39.; vö. Sandro Petrucci: Storia politica e istituzionale della Sardegna medioevale (secoli XI–XIV). In: Storia dei Sardi e della Sardegna. A cura di Massimo Giudetti. I–IV. Milano, 1988. II. 122.

⁴¹ Pauler Gy.: A magyar nemzet i. m. I. 300., 498: 505. jz.; Gábor Varga: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation. München, 2003. (Studia Hungarica) 203.

⁴² Hans von Kap-Herr: Die abendländische Politik Kaiser Manuels mit besonderer Rücksicht auf Deutschland. Strassburg 1881. 79–80: 5. jz.

⁴³ Makk Ferenc: Megjegyzések II. Géza történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, 62 (1978) 17: 95. jz.

⁴⁴ Vö. ÍF 1116–1205. 486: 2602. jz.

⁴⁵ MGH SS rer. Germ. 108.; ÍF 1116–1205. 487.

⁴⁶ Pauler Gy.: A magyar nemzet i. m. I. 294.; Makk F.: Megjegyzések i. m. 20–21.; Uő.: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged, 1996. (Szegedi középkortörténeti könyvtár 2.) 196.

⁴⁷ MGH SS rer. Germ. 108.; vö. Ferdinand Güterbock: Le lettere del notaro imperiale Burcardo intorno alla politica del Barbarossa nello scisma ed alla distruzione di Milano. Bullettino dell'Istituto storico italiano per il medio evo, 61 (1949) 57.

⁴⁸ MGH SS rer. Germ. 139.; ÍF 1116–1205. 487.

⁴⁹ pro Bulgaria exenda ad stratas et pro victualibus providendis exercitibus signatorum – MGH SS rer. Germ. 139.; ÍF 1116–1205. 487.

⁵⁰ G. Varga: Ungarn und das Reich i. m. 213. – Kádár Tamás adattárából (amely címe szerint egyebek mellett a külhoni egyházi főméltóságok 1000–1205 között Magyarországon teljesített követjárásaira vonatkozó értesüléseinket lajstromozza) ennek a küldetésnek az adatai sajnálatos módon hiányoznak, l. Kádár T.: A külföldi uralkodóházak i. m. 75.

⁵¹ Fridericus, filius imperatoris, dux Suevie filiam Bele Ungari regis ducit uxorem – MGH SS rer. Germ. 140.; ÍF 1116–1205. 487.

Egyfelől mert a diplomáciai házasság előkészületeire — amelyeket a Kölni Királykrónika híradásai alapján sehogy sem azonosíthatunk Konrád mainzi érseknek az előző pontban tárgyalt, kútfőnkben egyértelműen és kizárólag a keresztes háború logisztikai előkészületeihez kapcsolódó küldetésével — valójában minden jel szerint egy évvel később került sor. Nemcsak a Reinhardsbrunni Krónika teszi az erről szóló tudósítást 1189-hez,⁵² de más szavakkal maga a Kölni Királykrónika is elismertli ugyanezt a hírt a keresztes hadak magyarországi átvonulásáról szóló, terjedelmesebb bejegyzésének I. Frigyes császár és III. Béla király 1189-i személyes találkozásjáról szóló részletében.⁵³ Másfelől semmi nyoma sincsen egyebütt annak, hogy Frigyes sváb herceg és III. Béla magyar király vélhetően Konstancia hercegnővel azonosítható⁵⁴ leánya között valóban házasság kötött volna, ahogy azt a Kölni Királykrónika szóhasználata (*uxorem... ducit*) kétséget kizáróan állítja. A szakirodalom ennek megfelelően nem is beteljesült friggyel, hanem csupán házassági tervekkel számol, amelyeket azonban Frigyes herceg elhunyt 1190-ben meghiúsított.⁵⁵ A sváb herceg és a magyar király lány állítólagos házasságáról szóló forrás hely tehát megbukik a kritikai vizsgálaton: az eljegyzésről szóló eredeti híradás ugyanis két ponton is súlyos és értelmezési problémákat támasztó módon torzult.

- 5) 1189-nél a Kölni Királykrónika mindkét recenziója részletes és önállóan tűnő beszámolót közöl I. (Barbarossa) Frigyes német-római császár keresztes hadának átvonulásáról:⁵⁶ ez a tudósítás tökéletes összhangban áll a hadjárat történetének más, megbízható forrásaiban olvasható híradásokkal,⁵⁷ így természetesen hitelesnek tekinthetjük.⁵⁸

⁵² Monumenta Germaniae historica. Scriptores. I–XXXIX. Hanoverae–Lipsiae, 1826–2009. (A továbbiakban: MGH SS.) XXX/1. 543. (Ed. Oswald Holder-Egger)

⁵³ MGH SS rer. Germ. 144.

⁵⁴ Rudolf Veronika: Árpád-házi Konstancia, a csehek királynéja. In: Magister historiae III. Válogatott tanulmányok a 2016-ban és 2017-ben megrendezett, középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásából. (Szerk. Borbás Benjámin – Kozák-Kigyóssy Szabolcs László.) Bp. 2019. (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. Tanulmányok – konferenciák 14.) 124.

⁵⁵ Makk F.: Magyar külpolitika i. m. 216–217.; G. Varga: Ungarn und das Reich i. m. 214.

⁵⁶ MGH SS rer. Germ. 144.; ÍF 1116–1205. 487–489.

⁵⁷ Pl. Lübecki Arnold *Chronica Slavorum*-a: MGH SS XXI. 171. (Ed. Johann Martin Lappenberg); Sankt-Blasien-i Ottó krónikája: MGH SS rer. Germ. XLVII. 46. (Ed. Adolf Hofmeister); Reinhardsbrunni Krónika: MGH SS XXX/1. 543.; *Historia de expeditione Friderici imperatoris*: Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series. I–XXIV/2. Berlin–Hannover, 1922–2009. (A továbbiakban: MGH SS rer. Germ. NS.) V. 25–27. (Ed. Anton Chroust); *Gesta Federici I imperatoris in expeditione sacra*: MGH SS rer. Germ. XXVII. 78–80. (Ed. Oswald Holder-Egger); *Epistola de morte Friderici imperatoris*: MGH SS rer. Germ. NS V. 173. (Ed. Anton Chroust); *Historia peregrinorum*: MGH SS rer. Germ. NS V. 127., 130–131. (Ed. Anton Chroust); valamint a Zwettli, ill. a Klosterneuburgi Évkönyv: MGH SS IX. 544., 633. (Ed. Wilhelm Wattenbach).

⁵⁸ Pauler Gy.: A magyar nemzet i. m. II. 1–3.; Makk F.: Magyar külpolitika i. m. 216.; Steven Runciman: A keresztes hadjáratok története. (Ford. Bánki

- 6) 1199-nél — mint arról dolgozatom bevezetőjében már szó esett — kútfőnk III. Béla fiainak testvérháborújáról ad hírt: az Imre számára kedvező kimenetelű ütközetről szóló részletig (amelyet a kutatás a rádi csatára szokott vonatkoztatni),⁵⁹ az „... annak oldaláról sokakat levágva és foglyul ejtve” (*... occisis ex eius parte multis et captis*) szavakkal bezárólag a két redakció tökéletesen egybevágó szöveget hoz, csupán az ellenségeskedést legalábbis egy időre lezáró 1200-i békekötésről tudósítanak eltérőképpen. Ha most figyelmen kívül is hagyjuk az antiochiai fejedelem leányát említő, vitatott értelmezésű szófordulatot, a viszonylag terjedelmes és számos ponton közhelyszerűnek tűnő irodalmi toposzokból⁶⁰ építkező bejegyzés még így is legalább egy további helyen bizonyosan romlott adatot hagyott ránk: András magyar királyfi és VI. Lipót osztrák-stájer herceg kapcsolatáról szólva ugyanis megemlíti, hogy az előbbi az utóbbinak „a leányát korábban [nőül] vette” (*cuius filiam duxerat*).⁶¹ A későbbi II. Andrásnak összesen három hitveséről tudunk: közülük Gertrúd apja IV. Berthold merániai herceg, Jolántaé Pierre Courtenay konstantinápolyi latin császár, Beatrixé pedig Aldebrandino estei őgróf volt⁶² — osztrák herceg tehát itt nem akad az apósok között. Amennyiben önmagában a Kölni Királykrónika szövegéből indulnánk ki, akkor persze elméletileg megengedhetnénk azt a feltételezést is, hogy András herceg még a Gertrúddal kötött házassága előtt élt rövid ideig frigyben Lipót egy ismeretlen (és korán elhalt) leányával, és hogy ennek a násznak semmilyen forrásban nem maradt nyoma. Ezt a hipotézist adott esetben még az is gyámolítaná, hogy magát Gertrúdot legkorábban csak 1203-ban említik András feleségként.⁶³ Am ezt az elméleti feltételezést legalábbis nagyon elbizonytalanítja két körülmény. Egyfelől elle ne mond az András és Lipót között fennálló közeli rokonság: mindketten II. Géza magyar király unokái lévén — hiszen az osztrák herceg édesanyja Ilona magyar királyleány volt,⁶⁴ a magyar királyfi apja pedig ennek fivére — elsőfokú unokatestvérnek számítottak, így aztán nehezen kaphattak volna szentszéki engedélyt egy olyan házassághoz, amelynek alkalmával András a tulajdon másodunokahúgát vette volna nőül. Másfelől az effajta spekulációknak igencsak útjában áll

Vera – Nagy Mónika Zsuzsanna.) Bp., 2002. 650–651.; G. Varga: Ungarn und das Reich i. m. 213–215.

⁵⁹ Szabados Gy.: Imre és András i. m. 106.

⁶⁰ Pl. ilyen a javait a fiai között felosztó atya motívuma, a könnyen szerzett örökséget könnyű szívvel eltékozló fiú biblikus előképekre visszavezethető típusa vagy a rossz tanácsadókra hallgató ifjú karaktere – sőt talán efféle közhelynek tekinthető a korabeli kölni történetírásban a Királykrónika anyagában másutt, az eltérő szerzőhöz köthető I. folytatásban is felbukkanó okfejtés, amely a magyar király bármiféle katonai sikerét az országban élő németek segítségének tulajdonítja (MGH SS rer. Germ. XVIII. 186.)

⁶¹ MGH SS rer. Germ. XVIII. 168.

⁶² Wertner M.: Az Árpádok i. m. 417–418., 421., 426.

⁶³ Admonti Évkönyv: MGH SS IX. 590. (Ed. Wilhelm Wattenbach).

⁶⁴ Wertner M.: Az Árpádok i. m. 350.

Lipót herceg dátum nélkül fennmaradt, véleményem szerint 1205 nyarára keltezhető⁶⁵ levele, amelyben az osztrák uralkodó Sváb Fülöp német király segítségét kéri az időközben Magyarországon egyeduralomra jutó Andrással szemben. Az irat szövegét Signai Boncompagno mester 1215-ben befejezett, *Rhetorica Antiqua* néven ismert szónoklattani traktátusa őrizte meg, és benne Lipót igen keserű szavakkal ecseteli csalódását barátjában: „Az egész birodalom számára nyilvánvaló, hogyan fogta el és börtönözte be ok nélkül [Imre], a magyarok királya a fivérét, A[ndrást]. Az isteni bosszú ezért a királyt egy évnyi idő múltán gyors halállal pusztította el. Elhunytá után így az ország előkelői A[ndrást] koronázzák meg, és a királyné — a gáncsoskodó hitvese — hozzám menekül Ausztriába korábban megkoronázott, kicsiny fiacskájával [ti. a gyermek III. Lászlóval – K. T.], aki kicsiny idő múltán betöltötte végnapját. Most pedig A[ndrás] szerte egész Magyarországon, Pannóniában, Dalmáciában, Horvátországban, Rámában és Szerbiában általános parancsba adta, hogy a királyné miatt, akit befogadtam, minden egyes ember tartozzék ellenem feyvert fogni, és hercegségeimet minden módon pusztítani. Nem segít rajtam a vérokonság köteléke, amely őt hozzám köti, nem emlékszik a szolgálatokra, amelyeket azon időben tettem neki, amikor fivére kivette őt a királyságból, és földemet miatta nagyobb részt tönkretette. Gonosszal akar nekem megfizetni a jóért, de remélem, hogy birodalmi segítséggel fogja magát keményen szemközt találni.”⁶⁶ A szenvedélyes hangú panaszáradatban az osztrák herceg szemmel láthatóan mindent elősorol, amit csak ellenfele szemére vethet — olyasminek azonban még sincs nyoma a levélben, hogy András herceg a tulajdon egykori apósára emelt volna kezét. A fentiek alapján magam tehát úgy gondolom:

⁶⁵ *Körmendi Tamás*: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzés Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetem tanár 60. születésnapjára. (Szerk. Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András.) Bp., 2012. 505.

⁶⁶ *Toti est imperio manifestum, qualiter H rex Ungarorum fratrem suum A cepit et incarceraverit absque causa. Quare divina ultio ipsum regem post unius anni spatium subitanea fecit morte perire. Unde post illius decessum A a regni principibus coronatur, et regina, supplantatoris uxor ad me fugit in Austria cum parvulo coronato, qui post parvum temporis spatium diem clausit extremum. Nunc autem rex A per universum Ungariam, Pannoniam, Dalmatiam, Chroatiam, Stramecham [!] atque Serviam generalem fecit edictum, ut omnes et singuli occasione regine, quam recepi, contra me debeant arma movere et ducatus meos undique devastare. Non prodest michi consanguineitatis vinculum, quo michi est astrictus, non recordatur servitii, quod sibi contuli eo tempore, quo frater suus eum de regno reicit, et terram meam propter illum pro maiori parte destruxit. Volenti [sc. Andree – K. T.] demum retribuere michi mala pro bonis spero per imperiale suffragium sibi viriliter obviare – Szóvák Kornél: Boncompagnus. Adalék a XIII. század eleji magyar történet külföldi forrásaihoz. In: „Quasi liber et pictura”. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. (Szerk. Kovács Göngyi.) Bp. 2004. 507.; ÍF 1116–1205. 493. – Mint látható, a levél szövege nem a sógorságot (is) jelentő ’cognatio’, hanem az elsősorban vérokonságra vonatkozó ’consanguineitas’ kifejezést használja a két herceg rokonságának megjelölésére (Jan Frederik Niermeyer: Mediae Latinitatis lexicon minus. Leiden, 1984. 196., 252.).*

a Kölni Királykrónika szóban forgó híradását joggal minősíthetjük valóság tartalom nélküli fikciónak. Ha pedig mindebben igazam van, az egyszersmind azt is jelenti, hogy az amúgy is közhelyesnek tűnő motívumokból építkező 1199-i tudósításban — vagyis az antiochiai fejedelem leányára vonatkozó adattal azonos bejegyzésben, annak közvetlen szöveggörnyezetében — egyértelműen alaptalan és koholt információ is kimutatható. Ez természetesen igencsak megkérdőjelezi a vonatkozó passzus forrásértékét.

Szemlénk végére érkezve foglaljuk össze annak tanulságait! Az eredetileg görcső alá vont hat feljegyzés közül az 1161-i adatsor bizonyosan más forrás anyagából került kútfőnkbe, ráadásul alighanem a szerkesztést követő utólagos interpoláció eredményeként, ennél fogva alkalmatlan arra, hogy belőle az 1197 után keletkezett, majd 1202 körül az eredeti szerző által kiegészített krónikaszcveg önálló fogalmazatú részeinek hitelességére következtessünk. A maradék öt magyar vonatkozású passzus közül az 1160-i bejegyzés romlott szövegének bizonyult; az 1188-i híradások közül az első maradéktalanul hitelesnek tűnik; az 1188-i második tudósítás megint csak torzult; az 1189-i beszámoló — amely egyébként messze a legterjedelmesebb és leginkább adatgazdag a vizsgált passzusok közül — ismét hiteles; az 1199-i adatsor viszont nem egyszerűen szövegromlás nyomait mutatja, hanem légből kapottnak tűnő információt is hordoz. Mindez azt jelenti, hogy az öt értékelhető feljegyzés közül mindössze kettő mondható minden elemében hihetőnek, további kettő szövegromlástól terhelt (ami azt jelenti, hogy esetükben valószínűleg hiteles adatok torzultak értelemzavaró mértékben), egy passzusban pedig egyenesen fiktív adat is kimutatható — ráadásul éppen az antiochiai fejedelem leányát is említő 1199-i híradás anyagában.

Forráskritikai vizsgálatom kiindulási pontját az az állítás jelentette, hogy amennyiben a Kölni Királykrónika anyagának 1145–1199 közötti, önálló fogalmazatú, magyar vonatkozású feljegyzései a kritikai vizsgálaton megbuknak, úgy nincsen különösebb okunk megbízható forrásrészletként tekinteni az 1199-i híradásra sem. Csakugyan fenntartások nélkül hihetünk tehát a fentiek alapján a Kölni Királykrónika magyar vonatkozású passzusainak? Csakugyan érdemes kulcsforrásként komoly bizonyítási terhet helyezni arra a kútfőre, amelynek témánkba vágó feljegyzései ennyire gyenge eredményeket mutatnak a kritikai vizsgálat alkalmával?

II. A ’princeps’ szó jelentése a Kölni Királykrónikában

Kádár Tamás az 1199-i krónikahely „antiochiai fejedelem leányát” (*filiam principis Antiochie*) említő szófordulatát minden más értelmezést kizárva egyértelműen Châtillon Rajmund antiochiai fejedelem gyermekére, az 1198-ban bizonyíthatóan Magyarországon tartózkodó Alízra vonatkoztatja: konkrétan is elveti Kristó Gyula és Makk Ferenc, illetve jómagam fentebb már idézett javaslatát, amely szerint itt esetleg az Imre király aragóniai hitvesével kapcsolatos adat torzult feljegyzéséről lehetne szó. Vitapartnerem kizárja a szöveg

paleográfiai okokkal magyarázható torzulásának lehetőségét, emellett pedig önmagában is perdöntő bizonyítéknak tekintti, hogy a hercegnő apját a Kölni Királykrónika a 'fejedelem' jelentésű *princeps* szóval jelöli meg. Mivel a 12. század végén az uralkodó Aragóniában királyi címet viselt, míg Antiochiában valóban fejedelmi titulust, a két szegedi professzor általam is átvett álláspontját „önmagában is megkérdőjelezhető” és „szerfelett valószínűtlen” feltételezésnek nevezi — „amelyet, nem túlzás: romba dönt” az argumentációja.⁶⁷

Mielőtt jómagam mindennek ellenére mégis megpróbálnék az alternatív értelmezés lehetősége mellett érvelni, először is sietek előrebocsátani, hogy korábbi álláspontomat részben felülvizsgálva immár én is kételkedem abban, hogy a szóban forgó szöveg hely biztosan az aragóniai királyleányra vonatkozna. Arról azonban továbbra is meg vagyok győződve, hogy ezt a megoldást kategorikusan kizárni sem lehet — és különösen nem a *princeps* szó középkori jelentéstartománya alapján. Ez a kifejezés ugyanis közismert módon nem csupán konkrét fejedelmi címként volt használatos korszakunkban, hanem általánosabb értelemben bármiféle uralkodó, herceg sőt főember megjelölésére.⁶⁸ Az alábbiakban inkább elkerülném a meddő vitát azzal a konkrét argumentumokkal valószínűleg nem eldönthető kérdéssel kapcsolatban, hogy az *Aragonie* országnév torzulhatott-e forrásunkban *Antiochie* alakra. Helyette inkább azt próbálom bemutatni, hogy milyen jelentésekben bukkan fel a *princeps* szó a Kölni Királykrónikában és azon belül az 1199-i bejegyzésével azonos szerző művének tekintett 1145–1199 közötti szövegtestben.

A *principes* kifejezés többes számban tucatjával fordul elő kútfőnk önálló fogalmazatának tekinthető anyagában. Jelentése ilyenkor '[birodalmi] fejedelmek', illetve kevésbé definiált jelentéstartománnyal egyszerűen 'előkelők' vagy 'uralkodók'.⁶⁹ Magában az 1199-i bejegyzésben kútfőnk egyenesen „Magyarország minden előkelőjét” (*omniumque principum Ungariae*) említi — ezen a helyen nyilván bajosan lehetne a *princeps* szó konkrét uralkodói címként használatos 'fejedelem' jelentését érvényesíteni.⁷⁰ A *princeps* szó egyes számú alakjai ezzel szemben mindössze két helyen szerepelnek a Királykrónika ugyanezen szövegegységében. 1146-nál az I. recenzio valamennyi kódexében és a II. recenzio B és C kézirati családjaiban is szereplő passzus „Ottó palotagróf fiát, Ottó fejedelmet”⁷¹ (vagyis Salmi Ottó lotharingiai palotagróf hasonló nevű gyermekét, a rheinecki gróft) illeti ezzel a méltóságnévvel: ebben az esetben tehát a vizsgált kifejezés leginkább '[birodalmi] fejedelmek' értelemben állhat. 1160-nál az I. recenzio anyaga és a II. recenzio B és C kézirati családjai eltérő fogalmazattal ugyan, de egyaránt bizonyos „hatalmas és igen gazdag” szardíniai *princeps* követeként említenek

egy néven nem nevezett püspököt,⁷² aki ténylegesen vélhetően nem is a jelzett évben, hanem csak 1164-ben járhatott I. Frigyes császár udvarában.⁷³ A minket érdeklő kulcsszó értelmezése ez utóbbi forráshely esetében már valamivel több fejtörést okoz: a II. Barisone arboreai despotával azonosítható⁷⁴ előkelő pontos státuszának meghatározásával ugyanis a krónikásnak is láthatóan meggyűlt a baja. Ezért is folyamodhatott olyan közhelyekhez, mint az utóbb egyébként Barbarossa kegyéből 1164-ben szardíniai királlyá koronázott⁷⁵ podesta hatalmának és gazdagságának méltatása. Barisone titulusa a korabeli emléktanyagban — kérészéletű királyságának időszakát leszámítva 1164/1165 fordulóján — rendre csupán „bíró” (*iudex*).⁷⁶ Ha tehát kútfőnk szövege mégis a *princeps Sardinie* kifejezéssel utal rá, akkor ennek a szóösszetételnek a jelentése az adott helyen aligha lehet más, mint „Szardínia uralkodója”. Mindez egyértelműen bizonyítja, hogy a Kölni Királykrónika szerzője a *princeps* szót igenis használta annak kevésbé definiált jelentéstartományával is — méghozzá adott esetben konkrét uralkodóra és konkrét országra vonatkoztatva, területnévvel együtt.

A szardíniai podestára vonatkozó krónikahely analógiájára elvileg megengedhetjük azt a feltételezést is, hogy az antiochiai fejedelmet említő megjegyzésben a *princeps* szó esetleg szintén nem politikai és jogi szempontból egyértelműen definiált fejedelmi címként, hanem az általánosabb 'uralkodó' jelentéssel szerepel. Mivel a Kölni Királykrónikának eredeti kézírata nem maradt fenn, a szövegromlás lehetőségével mindenképpen számolnunk kell. Amennyiben pedig az Imre király házasságára vonatkozó eredeti szövegrészlet Konstancia királyleányra a hipotetikus „Aragónia uralkodójának leánya” (*filiam principis Aragonie*) kifejezéssel utalt volna, úgy egy későbbi másoló tollán — aki adott esetben tisztában lehetett azzal, hogy Aragóniában királyok uralkodnak, míg Antiochiában valóban fejedelmek — ez a passzus tipikus banalizáció folytán máris könnyen torzulhatott „Antiochia uralkodójának/fejedelmének leánya” (*filiam principis Antiochie*) alakra. Mint azt fentebb már említettem, és mint arra dolgozatom összegzésében is még ki fogok térni, természetesen nem ez az egyetlen értelmezési lehetőség, sőt ma már én sem ezt tartom a legvalószínűbb megoldásnak. Ugyanakkor egyértelműen elvetni sem lehet ezt a feltételezést, hiszen az esetleges banalizáció menete logikusan levezethető. Ne felejtjük el azt sem, hogy ugyanezen 1199-i híradásba — mint arról fentebb részletesen is szóltam — éppenséggel András herceg házasságáról (vagyis egy diplomáciai szempontból cseppet sem lényegtelen momentumról) is hibásnak tűnő adat került.

⁶⁷ Kádár T.: Egy régi keletű i. m. 55.

⁶⁸ J. F. Niermeyer: *Lexicon minus* i. m. 849–850.

⁶⁹ '[Birodalmi] fejedelmek' értelemben: pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 94., 132., 162.; 'előkelők' értelemben: pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 120., 124., 154.; 'uralkodók' értelemben: pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 82. (Ludowicus rex Francorum et plures alii principum).

⁷⁰ MGH SS rer. Germ. XVIII. 169.

⁷¹ *Ottonem principem, filium Ottonis palatini* – MGH SS rer. Germ. 81.

⁷² Rec. I, codd. A: *quidam episcopus Sardinie legationem ad imperatorem a principe Sardinie viro potenti et ditissimo afferens*; Rec II, codd. B, C: *quidam episcopus legatus principis Sardinie viri potentis et ditissimi* – MGH SS rer. Germ. 104.

⁷³ M. Lehmann: *De annalibus* i. m. 39.; vö. S. Petrucci: *Storia politica* i. m. 122.

⁷⁴ Francesco Artizzu: Barisone d'Arborea. In: *Dizionario biografico degli Italiani*. I–XCIV. Roma, 1960–2019. VI. 387–389.; S. Petrucci: *Storia politica* i. m. 122.

⁷⁵ F. Artizzu: Barisone i. m. 388.; S. Petrucci: *Storia politica* i. m. 124.

⁷⁶ Giuseppe Seche: L'incoronazione di Barisone a „re di Sardegna” in due fonti contemporanee: gli „Annales” genovesi e gli „Annales” pisani. *Rivista dell'Instituto di storia dell'Europa mediterranea*, 4 (2010) 73–93.

Csakugyan bizonyosak lehetünk mindezek után abban, hogy forrásunk a vizsgált helyen kizárólag az antiochiai fejedeleme és annak leányára utalhat? Csakugyan „romba dönti” — hogy most Kádár Tamás szóhasználatával éljek — az Imre király aragóniai származású hitvesére vonatkozó értelmezést egy banalizációval is magyarázható adat a magyar híreiben bizonyíthatóan pontatlan Kölni Királykrónika amúgy is hibás adatot tartalmazó 1199-i feljegyzésében?

III. A vizsgált szövegrészlet állítmányának problémája

Kádár Tamás szerint az antiochiai fejedelem leányát említő mondat más szempontból sem problémamentes, állítmánya ugyanis nehezen értelmezhető. A vonatkozó krónikahely szerint halála közeledtét érezvén III. Béla nemcsak az országát, de a hercegnőt is idősebb fiának „adta” (*dedit*). Ez az igeválasztás vitapartnerem szerint egyfelől azt sugallná, hogy a forrás a magyar uralkodónak valamiféle rendelkezési jogot tulajdonítana a fejedelemleány fölött, másfelől — amennyiben a krónikás a vezérigét ’[férjhez] ad’ jelentésben használja — elvileg megengedné azt a feltételezést, hogy itt mégis csak Imre és a rejtélyes hercegnő házasságkötéséről lenne szó. Kádár az első lehetőséget arra hivatkozva zárja ki, hogy Antiochiai Alíz ekkoriban már felnőtt korú volt,⁷⁷ a másodikat pedig azon kronológiai és kánonjogi megfontolások alapján, amelyekről Imre és Konstancia házasságkötésének időpontja kapcsán fentebb már szó esett. Kádár mindennek alapján Dénes György álláspontját fogadja el, és a szóban forgó részletet úgy magyarázza, hogy III. Béla a sógornójét valójában nem „adta” a fiának, hanem ez utóbbira „hagyta” az előbbiről való gondoskodás kötelezettségét.⁷⁸

Noha dolgozatom bevezetőjében már idéztem, talán ezen a helyen is érdemes felidéznünk kútfőnk vitatott passzusának szövegét: „Béla, Magyarország királya életét letéve két fiat hagyott hátra, Imrét és Andrászt: közülük az előbbinek a királyságát adta és Antiochia fejedelmének leányát, a másiknak némely erősségeket és nagy birtokokat, főképpen pedig végtelen sok pénzt...”⁷⁹ A vezérige problémája ugyanis ebben

⁷⁷ A királynak a dinasztia férjezetlen nőtagjaival, ill. az udvarában tartózkodó és védelmét élvező nőrokonokkal szembeni kötelezettségeit és jogait, valamint fölöttük érvényesülő hatalmának jogi kereteit feltárni önálló értekezés témája lehetne, ha ugyan elegendő releváns forrással rendelkezniénk ehhez. Azt mindenesre érdemes leszögezni, hogy ami keveset a kérdéstről tudni lehet, annak alapján éppenséggel nem úgy tűnik, hogy nőknek rendszerűen komoly beleszólásuk lett volna sorsuk kereteinek alakításába (l. ehhez két másik társadalmi regisztert vizsgáló munkának a nők jogképességét érintő eredményeit: *Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában.* Bp., 2005. [Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.] 179.; *Kormos Eszter: Nők jogai az Árpád-korban. Studia Iuvenum Iurispratorum*, 5 [2010] 12–13.), ráadásul ez a gondolkodásmód a római jog logikájától sem volt idegen (*Szabó Mária: Tutela mulierum. A nők feletti gyámság intézménye a köztársaság utolsó és a principátus első két századában Gaius Intitutióinak tükrében. Sic Itur ad Astra*, 58 [2008] 119–148.).

⁷⁸ *Kádár T.*: Egy régi keletű i. m. 58.

⁷⁹ *Bela rex Ungarie vita decedens duos reliquit filios: quorum priori regnum dedit et filiam principis Antiochie, alteri quedam castella et predia magna atque ad peregrinationem Iherosolitanam, quam ipse voverat, peragendam infinitam pecuniam* – MGH SS rer. Germ. XVIII. 168.

az esetben egyfelől sajnos nem fejthető meg a szöveghely filológiai és stilisztikai szempontú elemzése nélkül, másfelől ismét lexikai kérdéseket vet fel.

A szónoklattan az ún. detrakciós (elhagyásos) alakzatok között tartja számon a *zeugma* eszközét: többek között azt nevezik így, amikor a szerző két párhuzamos kéttagú szerkezet egyik tagját tudatosan elhagyja, és így annak szerepét a másik kéttagú szerkezet azonos funkciójú tagja (az ún. hídelem) veszi át a mondatban.⁸⁰ Az olyan zeugmát pedig, amelyben a hídelem az egyik vagy a másik taghoz nem illik maradéktalanul, a rétorika *syllépsis* néven ismeri.⁸¹ Esetünkben a kéttagú (állítmányból és tárgyból álló) szerkezetek: „a királyságát adta és Antiochia fejedelmének leányát” (*dedit regnum suum et filiam principis Antiochie*), ill. „némely erősségeket és nagy birtokokat, főképpen pedig végtelen sok pénzt [adott]” (*quedam castella et predia magna atque... infinitam pecuniam [dedit]*). A *syllépsis* itt úgy jön létre, hogy az értelmileg a második tagmondathoz tartozó állítmányt (*dedit*) a krónikás áttette az első tagmondatba, ahová viszont ez az állítmány nem illeszkedik tökéletesen. A szerző ezzel a tudatosan alkalmazott rétorikai alakzattal készakarva feszültséget teremtett a szövegben: ezzel egyfelől kiemelte III. Béla állítólagos testamentumával kapcsolatos mondanivalóját, másfelől előkészítette a következő mondatban érkező katarzist — hogy ti. az idős király mennyi mindent adott az ifjabb fiának is, ám emez rúttul visszaélt atyja nagylelkűségével, és belviszályba taszította az országot.

A *zeugma* minden fajtája — így természetesen a *syllépsis* is — szigorúan csak páros szerkezetek esetében működik. Az elemzett részlettel kapcsolatban ez azt jelenti, hogy az első tagmondat állítmányának vagy meg kell egyeznie a második tagmondatéval, vagy pedig hézagmentesen kell illeszkednie az első tagmondat két tárgya közül ahhoz, amelyet problémamentesen tudunk értelmezni: a „királyságát” (*regnum suum*) kifejezéshez. Mivel tudjuk, hogy III. Béla valóban Imrét tekintette az örökösének (hiszen még a saját életében megkoronáztatta őt), a *regnum suum* tárgyat leginkább egy ’örökül hagy’ (pl. *legavit*) jelentésű igével tudjuk értelmesen kiegészíteni. Egy ilyen állítmány viszont — és itt kapcsolódik először ez a meglehetősen terjedelmesre sikerült stilisztikai eszme-futtatásom a fentebb már jelzett lexikai problémához — értelmezhetetlenné tenné az első tagmondat másik tárgyát, az antiochiai fejedelemleányra vonatkozó megjegyzést. A *legare* és rokonértelmű párjai ugyanis ismereteink szerint csak dologra vonatkozhatnak, személyre nem:⁸² örökül hagyni csak valamit, nem pedig valakit lehet. A vitás szövegrészlet értelmezéséhez tehát mindenképpen a *dedit* állítmányt kell felhasználnunk.

Vajon tényleg semmiképpen sem hozható összhangba az ’adni’ alapjelentésű *dare* ige a hercegnőt említő tárggyal?

⁸⁰ *Heinrich Lausberg: Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft.* Stuttgart, 1990. 692–708. §; *Pethő József: Zeugma.* In: Rétorikai lexikon. (Főszerk. Adamik Tamás, szerk. A. Jászó Anna.) Bp., 2010. 97–98.

⁸¹ *H. Lausberg: Handbuch i. m. 701–706. §; Pethő József: Átfogás.* In: Rétorikai lexikon i. m. Bp., 2010. 1297.

⁸² *Thesaurus linguae Latinae. I–X.* Leipzig–Stuttgart, 1900–1995. (A továbbiakban: TLL.) VII/2. coll. 1114–1118.

Dehogynem — hiszen a középkori latinság is ismerte a klasszikus nyelvállapotban kialakult *in matrimonium / in coniugium dare* (a. m. 'férjhez adni') vagy az *uxorem dare* (a. m. 'feleségül adni') kifejezéseket.⁸³ Szerepelnek a Kölni Királykrónika anyagában is. Az előbbi szófordulat az 1145–1199 közötti bejegyzéseket tartalmazó szövegegységben ugyan nem fordul elő, csak az ennél korábbi bejegyzéseket sorjázó önállóan passzusokban, a krónikás azonban nyilvánvalóan tisztában volt a jelentésével, ha egyszer maga is számos alkalommal kimásolta Frutolf és Ekkehard krónikájából.⁸⁴ Az *uxorem dare* összetétel (pontosabban annak ragozott alakja) viszont már az 1145–1199 közötti anyagban is előfordul.⁸⁵ Az általunk görcső alá vont, tudatosan kialakított syllépsisszel szerkesztett mondatban ugyanennek a kifejezésnek az elliptikus (vagyis az állapotathározót elhagyó) változata szerepel. Hogy az elliptikus szerkesztés gyakorlata nem állhatott távol kútfőnk szerzőjétől, azt éppen az 1199-i híradás egy másik részlete bizonyítja: amikor ugyanis arról esik szó, hogy András magyar királyfi állítólag feleségül vette volna az osztrák herceg leányát, az *uxorem ducere* (a. m. 'feleségül venni') kifejezésből az állapotathározó ugyanígy elmarad (*cuius filiam duxerat*).⁸⁶ Csakugyan „értelmezhetetlen” tehát — ahogy Kádár fogalmazott — a szövegbe valójában stilisztikai és lexikai megfontolások alapján is beilleszthető *do* ige használata a Kölni Királykrónika témánkba vágó passzusában? Csakugyan lehetséges a vizsgált forráshelyet úgy értelmeznünk, hogy ott (a *do* ige adatolható jelentéseivel összhangba nem hozható módon) tulajdonképpen az antiochiai fejedelem leánya feletti gondoskodás terhének átruházásáról esnek szó?

IV. Összegzés

A fentiek figyelembevételével magam továbbra erősen kételkedem a Kölni Királykrónika magyar vonatkozású híreinek forrásértékében, és szerfelett kockázatosnak látom ezeket a passzusokat bizonyító erejű forrásként használni a történeti rekonstrukció során. A *princeps* főnév — amelyet Kádár Tamás kizárólagosan uralkodói címként értelmez, és amelynek a jelenléte a szövegben szerinte önmagában is perdöntő érvet jelentene arra nézvést, hogy az emlegetett hercegnőt csakis az antiochiai fejedelem leányával azonosíthatjuk — véleményem szerint valójában más értelmezéseket sem zár ki. Sőt az általam korábban javasolt megoldást, amely ugyanezen megjegyzést Konstancia aragóniai hercegnőre, Imre király hitvesére vonatkoztatná, továbbra is lehetségesnek látom, mert ésszerűen levezethetőnek gondolom a szöveg közönséges

banalizációjából. Azt azonban készséggel elismerem, hogy az „antiochiai fejedelem leányát” (*filiam principis Antiochie*) említő szófordulat ennek ellenére nagyobb valószínűséggel utalhat Alíz hercegnőre, mint Konstancia királyleányra, hiszen a szövegben mégis csak együtt szerepel Antiochia mint területnév és uralkodójának korrekt titulusa. A *do* igével kapcsolatban — amely alapjelentésében Kádár szerint értelmezhetlenné tenné a vizsgált szövegrészletet — már teljesen más a helyzet: ez az adott helyen stilisztikailag motivált, lexikailag pedig érthető. Nem értek egyet tehát Dénes György és Kádár Tamás azon álláspontjával, amely szerint forrásunk helyes értelmezése az lenne, hogy III. Béla tulajdonképpen feladatul hagyta volna idősebb fiára az antiochiai fejedelemleány sorsának eligazításával kapcsolatos kötelezettségeit: a vitatott értelmezésű mondat állítmányának ugyanis nem létezik olyan jelentése, amely alátámasztaná ezt a vélekedést.

Magam tehát úgy vélem, hogy a Kölni Királykrónika vitatott passzusának kétféle értelmezésével számolhatunk. Elméletileg lehetséges, hogy az autográf kéziratban ránk nem maradt kútfő anyagában eredetileg nem az antiochiai fejedelem, hanem az aragóniai uralkodó (*princeps*) leányáról volt szó.⁸⁷ Ezt a feltételezést elsősorban az gyámolítja, hogy a mondat vezérigjét (*dedit*) a legkönnyebben 'férjhez ad' jelentéssel tudjuk értelmezni, ennél fogva azt sem zárhatjuk ki, hogy a krónikás ezen a helyen valóban Imre király és más forrásokból is jól ismert felesége, Konstancia házasságkötésének hírért rögzítette. A hipotetikus „Aragónia uralkodójának leánya” (*filiam principis Aragonie*) szófordulat utolsó tagját, az országnevet ezek után talán egy tudálékos másoló banalizálhatta, aki Imre hitvesének a nevét már nem ismerte, azzal azonban tisztában volt, hogy „fejedelmek” valójában az antiochiai, nem pedig az aragóniai állam élén álltak. Wertner Mór,⁸⁸ Thoroczkay Gábor⁸⁹ és Kádár Tamás eredményeit is figyelembe véve azonban valószínűbbnek látom, hogy a Kölni Királykrónika vizsgált híradásában két adat kontaminálódott meglehetősen szerencsétlen módon: az Antiochiai Alíz magyarországi tartózkodására, illetve az Imre király házasságkötésére vonatkozó értesülések. Ebbe az értelmezésbe ugyanis egyfelől hibátlanul beilleszthető a *do* ige használata a vitatott passzus állítmányaként, másfelől talán még egyszerűbb magyarázatot jelent, mint a fentebb ismertetett banalizációs folyamat. Alíz hercegnő magyarországi jelenlétéről azonban Kádár Tamás fantáziadús elképzelései ellenére sajnos mindössze annyit tudhatunk egyértelmű forrásadatok alapján teljes bizonyossággal, hogy III. Ince pápa brévéjének tanúsága szerint valamikor 1198. július 16. előtt komoly adományban részesült Imre király kegyéből.

⁸³ TLL V/1. col. 1693.

⁸⁴ Pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 24., 37., 63.

⁸⁵ Pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 157.

⁸⁶ Pl. MGH SS rer. Germ. XVIII. 168

⁸⁷ III. Béla emlékezete i. m. 195.: 496. jegyz. (Kristó Gyula – Makk Ferenc)

⁸⁸ Wertner M.: Az Árpádok i. m. 368.

⁸⁹ Thoroczkay G.: Barabás Gábor i. m. 507.